

Türk Tamgaları Üzerine Bir Deneme

Saadettin Yağmur GÖMEÇ¹

“D. D. Vasiyev’in Anısına...”

Öz

Bilindiği üzere tamga geleneğinin kökenleri Milattan önceki çağlara kadar inmekte olup, günümüzde de bilhassa Hazar ötesi Türkleri diye adlandırdığımız gruplar buna büyük önem vermektedir. Bu tamgaların bir kısmı yazılı kitabelerin, bazıları mezar taşları diyebileceğimiz balbaların, bir bölümü kayaların, bazıları da hayvanların üstüne vurulmuş durumdadır. Tamga kısaca bireyi ya da toplumu ifade eden özel işaretlerdir. İşte bu noktada Türk insanı kendisine ait canlı-cansız herşeye bu tamgaları kazımıştır. Bunlar bazan birbirlerine benzese de esas itibarıyla hepsi değişiktir. Türk kültür hayatında önemli bir yeri bulunan tamgalar, bu milletin düşünce dünyasını yansıtırken, onun sahip olduğu varlıkların tapu belgesi konumundadır. İşte tarihin başlangıcından beri düzenli bir aile ve toplum yapılanması içerisindeki Türkler kendi farklılıklarını ortaya koymak amacıyla bir tür hususi imzaları olan tamgaları kullanmıştır. Biz bu çalışmada öncelikli olarak metindeki dört tabloda yer alan tamgaların benzerlerini önce Oguzlarınkiyle, sonra da bugün yaşayan bazı Türk boylarının tamgalarıyla eşleştirmeye gayret ettik. Netice olarak bu araştırmanın en azından bu konu hakkında çalışacaklara birtakım ham malzemeleri sağlaması açısından faydalı olacağına inanmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Türk Toplulukları, Tamga, Tamga Kültürü

An Essay On Turkish Seals (Tamga)

Abstract

As it is known, the origins of the seal (tamga) tradition go back to the ages before Christ, and today, especially the groups we call the Trans-Caspian Turks attach great importance to this. Some of these seals are inscribed on inscriptions, some on balbals that we can call tombstones, some on rocks, and some on animals. Tamga are special signs that express the individual or society in short. At this point, Turkish people have engraved these seals on everything that belongs to them, animate and inanimate. Although they are sometimes similar to each other, they are essentially all different. The seals, which have important Turkish cultural changes, reflect the world of thoughts of this nation and are the title deed documents of the assets owned by this nation. Since the beginning of history, Turks in a regular family and society structure have used seals, which have a kind of special signature, in order to reveal their differences. In this study, we first tried to match the tamgas of the four tables in the text with those of the Oguz and then with the tamga of some Turkish tribes living today. In conclusion, we believe that this research will at least be useful in terms of providing some raw materials for those who will work on this subject.

Keywords: Turkish Culture, Turkish Communities, Tamga (Seal), Seal Culture

Atf İçin / Please Cite As:

Gömeç, S. Y. (2024). Türk tamgaları üzerine bir deneme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 678-699. doi:10.33206/mjss.1440716

Geliş Tarihi / Received Date: 21.02.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.03.2024

¹ Prof. Dr. - Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, sgomec@ankara.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-4606-9006

Giriş

Türk kültür hayatında önemli bir yeri bulunan tamgalar (damga), bu milletin düşünce dünyasını yansıtırken, onun sahip olduğu varlıkların da tapu belgesi konumundadır. Tarihin başlangıcından beri düzenli bir aile ve toplum yapılanması içerisindeki Türkler kendi farklılıklarını ortaya koymak amacıyla bir tür hususi imzaları olan tamgaları kullanmıştır. Tamgalar kısaca bireyi ya da toplumu ifade eden özel işaretlerdir. İşte bu noktada Türk insanı kendisine ait canlı-cansız herşeye bu tamgaları kazımıştır. Bunlar bazan birbirlerine benzese de esas itibarıyla hepsi değişiktir.

Bazı ilim adamları tamgaları birbirine kan bağı ile bağlı aile gruplarının, sembolü olarak kabul ederken, sözlü edebiyat kalıntılarını incelediğimizde tamga geleneğini en eski Oguz Kagan Destanı'na kadar götürüyoruz. Herkesin bildiği üzere burada; "İrki Koca, Oguz Kagan hayatta iken Boz Ok ve Üç Ok adlarını alan oğullarının yirmidört evladına birer lâkap ve her birisine hayvanlarıyla, mülklerine vurulmak üzere tamgalar tespit etti. Bu yirmidört oğul, Oguz'un asıl hatunlardan olan çocuklardı. Bundan başka kumalardan doğan oğlanlar da çoktu. Onlara da layık oldukları nesnelere verildi. Ondan sonra Oguz Han'ın altın otadı kuruldu. Ve İrki Koca yine herkesin ongununu (töz) belirledi" (Czaplicka, 1918, ss. 42-44; Gömeç, 2021a, ss. 103-109) sözüyle karşılaşmaktayız. Bu Oguz tamgalarının nasıl olduğunu da yine değişik kaynak ve Oguz-nâmeler vasıtasıyla öğrenmekteyiz.

	BOY ADLARI	TAMGALARI	BOZ OKLAR	TAMGALARI	ÜÇ OKLAR	TAMGALARI	BOZ OKLAR	TAMGALARI	ÜÇ OKLAR	TAMGALARI		
1	KINIK	┌	KÜN HAN OĞULLARI		KÖK HAN OĞULLARI		KÜN HAN OĞULLARI		KÖK HAN OĞULLARI			
2	KAYIG	IV	Kayı	9	1	Bayındır	9	Kayı		1	Bayındır	┌┐
3	BAYINDIR	≡	Bayat	┌┐	2	Beçene	┌┐	Bayat	┌┐	2	Beçene	┌┐
4	YIVA	┌┐	Alka Evli	3	Çavuldur	┌┐	Alka Evli	┌┐	3	Çavuldur	┌┐
5	SALGUR	┌┐	Kara Evli	┌┐	4	Çepni	┌┐	Kara Evli	┌┐	4	Çepni	┌┐
6	AVŞAR	┌┐	AY HAN OĞULLARI		TAG HAN OĞULLARI		AY HAN OĞULLARI		TAG HAN OĞULLARI			
7	BEGDİLİ	┌┐	Yazır	┌┐	1	Salur	┌┐	Yazır	┌┐	1	Salur	┌┐
8	BÜGDÜZ	┌┐	Döğer	┌┐	2	Eymür	┌┐	Döğer	┌┐	2	Eymür	┌┐
9	BAYAT	┌┐	Dodurga	┌┐	3	Alayuntlu	┌┐	Dodurga	┌┐	3	Alayuntlu	┌┐
10	YAZGIR	┌┐	Yaparlı	┌┐	4	Üregir	┌┐	Yaparlı	┌┐	4	Üregir	┌┐
11	EYMÜR	┌┐	YILDIZ HAN OĞULLARI		TENGİZ HAN OĞULLARI		YILDIZ HAN OĞULLARI		TENGİZ HAN OĞULLARI			
12	KARA BÖLÜK	┌┐	Avşar	┌┐	1	Yığdır	┌┐	Avşar	┌┐	1	İğdir	┌┐
13	ALKA BÖLÜK	┌┐	Kızık	┌┐	2	Bügdüz	┌┐	Kızık	┌┐	2	Bügdüz	┌┐
14	İĞDIR	┌┐	Begdili	┌┐	3	Yıva	┌┐	Begdili	┌┐	3	Yıva	┌┐
15	ÜREGİR	┌┐	Karkın	┌┐	4	Kımık	┌┐	Karkın	┌┐	4	Kımık	┌┐
16	TOTIRKA	┌┐										
17	ALAYUNTLIG	┌┐										
18	TÖKER	┌┐										
19	BEÇENEK	┌┐										
20	ÇAVULDUR	┌┐										
21	ÇEPNİ	┌┐										
22	ÇARUKLUK	Tamga Yok SYG										

*Kaşgarlı Mahmud'a
Göre Oğuz Boyları*

*Reşideddin Fazlıllah'a
Göre Oğuz Boyları*

*Yazıcıoğlu Ali'ye
Göre Oğuz Boyları*

Bununla beraber kendisinin atası Oguz Kagan olarak görülen Çingiz Han'a ait bazı destan parçalarında da tıpkı Oguz gibi onun da dört oğluna, kendi yanında bulunan beylerine tug ve yurtlar ihsanına, onların kuş ve ağaçtan tamga ile ongunlarına değinilmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 1986, ss. 57-58; Cengiznâme, 2009, s. 80). Dolayısı ile tamga geleneğinin kökenleri Milattan önceki çağlara kadar inmekte olup, günümüzde de bilhassa Hazar ötesi Türkleri diye adlandırdığımız gruplar buna büyük önem vermektedir.

Biz yıllar önce "Oguz Tamgalarının Bazı Kazak-Türk Tamgalarıyla Karşılaştırılması" (Gömeç, 1995, ss. 166-167) ve "Kök Türk ve Uygur Tamgaları Üzerine Bir Deneme" (Gömeç, 2000, ss. 65-70), başlıklı küçük birkaç çalışma gerçekleştirmiştik. Bunlarda elimizde bulunan tamgaların benzer noktaları üzerinde durmuştuk. Geçen zaman zarfında değişik Türk boylarına ait topladığımız tamga örnekleri çoğaldığı gibi, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da yeni ele geçen arkeolojik malzemeler üstüne kazılmış birçok tamgayı da arşivimize ekledik. Netice itibarıyla bu araştırmada elimizde bulunan bütün tamgaların benzerlikleri ve ne anlam ifade ettikleri konusunda birkaç şey söylemek istiyoruz.

Öncelikli olarak tamgaların gruplar halinde toplu görsellerinin ortaya konmasında fayda vardır. Bu sayede bizim fikirlerimiz haricinde de okuyucular kendine göre bir kıyaslama yapabilecektir. Mesela işin ilginç yanı yukarıda üç ayrı eserden yola çıkarak listesini verdiğimiz bu Oguz kabilelerine ait tamgaların büyük çoğunluğu birbirine benzememektedir.

Bununla birlikte elimizde o kadar çok tamga materyali bulunmaktadır ki, bunların tasnifinde büyük bir sıkıntıya düştüğümüzü belirtmek isteriz. Bu konularda çalışmış olan dilci, tarihçi, arkeolog, halk bilimci vs. pek çok uzmanın hem kitap, hem de makale düzeyinde yüzlerce yayını söz konusudur. Bu tamgaların bir kısmı yazılı kitabelerin, bazıları mezar taşları diyebileceğimiz balbalların, bir bölümü kayaların, bazıları da hayvanların üstüne vurulmuş durumdadır. Dolayısıyla bilhassa eski çağlara ait olduğunu düşündüğümüz 250 civarında tamganın yerini ve adını bildiklerimizi şeklin kenarına kaydettik. Ancak çağdaş boy tamgalarının çoğu yazılı kaynak durumundaki şecerelerde bulunması sebebiyle onlar için böyle bir şey yapmadık. Zaten onları aldığımız makale ve kitaplar da çalışmanın sonuna umumi kaynakça içinde konulmuştur. Bu noktada biz araştırmamızı iki bölüm halinde ele almayı düşünüyoruz. Birinci kısımda değişik coğrafyalarda bulunan tamgaların, ikinci kısımda da ulaşabildiğimiz boy tamgalarının tasnifini yapmaya gayret edeceğiz.

I. Bölüm

Hun, Kök Türk, Avar, Bulgar, Uygur, Kırgız, Türgiş, Öngüt, Peçenek, Kıpçak Tamgaları ile Oguz Boy Tamgalarının Karşılaştırılması

Bu başlık altında erken dönem Türk tarihi ve topluluklarına ait olduğunu düşündüğümüz çeşitli coğrafyalarda tespit edilen tamgaların listesini vereceğiz. Bununla alakalı dört tablo hazırladık ve bunların tasnifini yaparken birbirine benzerleri yanyana getirmeye özen gösterdik. Ancak biz bu tabloları yıllar önceden hazırlamaya başladığımızdan sonradan bulunan kaya resimleri, yazıt ve değişik materyaller üstündeki yeni tamgaları bu tablolara işlerken bazı düzensizlikler olduğunu da belirtmek isteriz.

							
Bilge Kagan-Çoyr Darvi-Davirt Dongoin Şire Gınıtıs Kap Kırız Ovo-Hağita Had Köl Tigin-Mogolistan	Şine Usu Dongoin Şire Mukhar Mogolistan	Biger Urta Calkal Mogolistan Kırızistan	Darşay Mugur Mogolistan Sibirya	Hutuk Ul Mogolistan	Davirt Tölös Şad'ın Balbalı Mogolistan	Tez I Mogolistan	Çulut Hoytu-Tamır Mogolistan
							
Aldibel-Avar Bulgar-Çakol II Çakol VII-Çakol VIII Dongoin Şire Hun-Mogolistan Ukrayna -Buryatya	Tercelin Mogolistan	Talin Höşö Mogolistan	Bömbögör Öngüt Mogolistan	Bönbögör Öngüt Mogolistan	Akkaynar-Koçkor Akölen-Tangalı Bayşut-Tuyakta Bololu-Ule Bömbögör-Çagan Klemetel-Çuvaşistan	Koçkor Kırızistan	Çiyin Taş Kırızistan
							
Avar Bulgar Hun Peçenek Romanya	Koçkor Kırızistan	Kemçik Çirgak Sibirya	Bay Bulun I Bay Bulun II Çakol V-Temir Şug Çakol X-Orta Kem Kara Bulun I Kara Bulun II	Çakol XI Sibirya	Elegeş II Elegeş IV İr Kol Sibirya	Kemçik Kaya Başı Sibirya	Uyuk Tarlak Sibirya
							
Barlık III Sibirya	Barlık I Çakol IV Sibirya	Aldibel Çakol III Sibirya	Hazar Özbekistan	Barlık II Kızıl Çıra II Öttük Taş III Uyuk Turan Biger Sibirya	Altan Had Hazar-Mogolistan Talin Höşö Hun-Avar -Sibirya Kazakistan Macaristan Romanya	Hun Avar Hazar -Sibirya Kazakistan Macaristan Romanya	Hazar
							
Öngüt Gırvan Mandal Mogolistan	Çiyin Taş Kırızistan	Avar-Hun Bugat-Tuva II Mogolistan Romanya Ukrayna	Tele Mogolistan	Çoyr Mogolistan	Çoyr Mogolistan	Davirt Terhin Tez II Mogolistan	Tsangol Mogolistan
							
Hun Avar Bulgar Macaristan	Hazar	Bulgar Tepsey Hakasya Mogolistan	Hun-Avar-Bulgar Hazar-Kırızistan Syantszitan Macaristan Mogolistan	Bulgar Syantszitan Mogolistan	Hazar Tsangol Mogolistan	Hun Hazar Ukrayna	Hun-Avar Bulgar Peçenek Moldova Romanya
							
Hun Avar Hazar Ukrayna Romanya	Hun Avar Romanya Ukrayna	Hun Avar Romanya Ukrayna	Bulgar	Tsangol Mogolistan	Tsangol Mogolistan	Bulgar	Bulgar
							
Hun Avar Hazar Romanya Ukrayna	Hun Avar Ukrayna	Hun Avar Hazar Den-Romanya Ukrayna	Hun Noyon Ula Mogolistan Romanya	Noyon Ula Hun Mogolistan Romanya	Yaman Su Mogolistan	Sarkel Hazar	Öngüt Mogolistan S.Y.GÖMEÇ

Tablo I

							
Hun-Bulgar-Hazar Peçenek-Sarkel Bilge Kagan Maantın Burd Övörhangay Kazakistan-Romanya Mogolistan	Hun-Avar Hazar-Don Romanya Macaristan	Syantszitan Doğu Çin	Syantszitan Doğu Çin	Hazar	Hun Bulgar Hazar Don	Hun-Avar Bulgar Hazar-Macaristan Don-Romanya	Hun Hazar Don
							
Hun Bulgar Hazar Don	Hun-Avar Bulgar-Hazar Don-Romanya Ukrayna	Hun Bulgar Hazar Don-Romanya	Hun-Avar Bulgar-Hazar Don-Romanya Ukrayna	Hun Hazar Don Romanya	Hun Bulgar Hazar Don	Hun Bulgar Hazar Don	Hun Romanya
							
Hun-Avar Peçenek Romanya Ukrayna	Hun-Avar Bulgar-Hazar Don-Romanya Ukrayna	Hun-Avar Hazar Don Ukrayna	Hun-Avar Hazar Don-Romanya Ukrayna	Hun-Avar Bulgar-Hazar Don Ukrayna	Hun Hazar Don Romanya	Hun Hazar Don	Hun Hazar Don Romanya
							
Hun Hazar Don	Hun Hazar Don Romanya	Hun-Avar İli-Türkiş Macaristan Özbekistan	Fergana Türkiş-Sikke Özbekistan	Oyvur I Tepsey VIII Sibirya	Hun Don	Hun-Hazar-Mogolistan Bömbögör-Öngüt-Avar Hoytu-Tamur-Don Noyon Ula-Tsagangol	Hun Avar Kazakistan Macaristan
							
Tsagangol Mogolistan	Hun Noyon Ula Mogolistan	Hun Noyon Ula Mogolistan	Syantszitan Doğu Çin	Dündendeg Mogolistan	Syantszitan Doğu Çin	Davirt-Örtön Bulak Gurvan Mandal Öngüt-Mogolistan Raşan Had-Zün Oroy	Bömbögör Davirt Peçenek Öngüt-Mogolistan
							
Syantszitan Doğu Çin	Hun Romanya Gurvan Mandal Mogolistan	Avar-Hun Hazar-Mogolistan Raşan Had Macaristan	Hun Don Romanya	Biger Burgastayn Mogolistan	Altan Had Mogolistan	Kreskaya Sibirya	Bömbögör Mogolistan
							
Altan Had Davirt Mogolistan	Hun-Avar Shahr-Mogolistan Talin Höşö Macaristan	Hun Hazar Don	Davirt Mogolistan	Hun Hazar Don	Hun-Bulgar Hazar-Peçenek Don-Romanya	Tangalı Taş Kırgızistan	Biçig Ulaan Had Kulcabaşı Öngüt-Mogolistan
							
Hun-Avar Hazar-Sarkel Macaristan	Dongoın Şire Mogolistan	Hun	Davirt Mogolistan	Talin Höşö Mogolistan	Eleges III Sibirya	Oznaçen I Oznaçen II Sibirya	Bilge Kagan Mogolistan S.Y.GÖMEÇ

Tablo II

Bulgar Avar Hazar	Biger Bugat Bulgar-Mogolistan	Bulgar Hakasya Tuva	Hun-Avar Bulgar-Peçenek Hazar-Macaristan Romanya	Bulgar Hazar Elegeş I Mogolistan	Hazar	Bulgar-Peçenek Hazar-Sarkel Darvi-Mogolistan Romanya	Hazar Sarkel Bulgar
Bulgar	Bulgar-Avar Hazar-Peçenek Minusinsk-Romanya Kazakistan Özbekistan	Hun Avar Hazar Ukrayna	Hun-Avar Öngüt-Macaristan Sarabikkulova Tataristan Özbekistan	Hun-Avar-Bulgar Hazar-Öngüt Peçenek-Mogolistan Don-Ukrayna Özbekistan-Talas	Hun-Avar-Hazar Bömbögör-Davirt Kulcabaşı-Talas Tangalı Taş Kazakistan	Hun-Avar Bulgar-Hazar Sarkel Kazakistan Macaristan	Biger Bulgar İkh Ölzit Mogolistan
Bulgar Hun Öngüt -Mogolistan Tunyukuk	Bulgar Hun-Avar Peçenek Romanya-Ukrayna	Bulgar Romanya	Bulgar Hazar Sarkel	Hun Uygur-Mogolistan Romanya	Hun-Hazar Bulgar-Peçenek Sarkel-Romanya	Tsagan Gol Mogolistan	Hun Hazar Bulgar Don
Altan Had-Bolulu Bömbögör-Öngüt Del Ula-Eski Öhnes Kulca Başı-Ukok Tangalı-Mogolistan	Avar Bulgar Hazar Talas	Bömbögör Öngüt Peçenek Mogolistan	Hun Bulgar	Kırgız Şivet Ulan Tepsey Terhin -Mogolistan	Hun-Bulgar-Uygur Hoytu-Tamır Karı Çor Tigin Tepsey-Mogolistan	Bilge Kagan Mogolistan	Bulgar
Anav-Türkmenistan Yi-chang-Çin-Bulgar Kazakistan-Peçenek Davirt-Shahr -Tamır Kırgız-Mogolistan Talas-Romanya	Bilge Kagan Bulgar Hazar Kırgız Sarkel Mogolistan	Bulgar Açıktaş Kulcabaşı-Talas Minusinsk-Sibirya Şivet Ulan-Mogolistan Semireçi-Kazakistan	Biger Höşöt Tolgoy Uyuk Arhan Uyuk Orzak Uyuk Turan Mogolistan	Çagan Kulcabaşı Ule-Mogolistan Urkoş III Biçig Ulan Had Ukok	Mukhar Mogolistan	Terejin Mogolistan	Bömbögör Öngüt Özbekistan Mogolistan
Hun-Avar Bulgar-Hazar Ka İbaktaş-Don Kulca Başı-Sarkel	Bulgar Peçenek Sarkel-Hazar Talas-Kırgızistan	Bulgar	Hun-Hazar Don Öngüt Sarkel	Bulgar-Hazar Hun -Avar Kazakistan Romanya	Hun-Avar-Hazar-Bulgar Talas-Kazakistan Öngüt-Gurvan Mandal Klemetel-Çuvaşistan Macaristan-Tataristan	Bulgar Hazar Peçenek Sarkel-Romanya	Bulgar Hazar-Sarkel Özbekistan Türkmenistan
Bulgar-Hazar Peçenek Sarkel-Kırgızistan Talas -Türkmenistan	Bulgar	Bulgar-Avar Hazar -Özbekistan Peçenek-Kırgızistan Sarkel-Türkmenistan	Hun Peçenek Romanya	Hun Hazar Don	Bulgar	Hun-Avar Bulgar Kazakistan Macaristan	Bulgar
Bömbögör Mogolistan	Tsagan Gol Mogolistan	Hun Hazar Don	Hun Romanya Ukrayna	Hun Bulgar Hazar-Don	Hun-Bulgar Davirt-Peçenek Romanya -Mogolistan	Hun-Avar Hazar Ukrayna	Hun-Bulgar Romanya S.Y.GÖMEC

Tablo III

Hun Avar Hoytu-Tamır Macaristan	Hun-Avar Kazakistan Macaristan Türkmenistan	Hun-Avar Kazakistan Macaristan Türkmenistan	Hun Hazar Türkmenistan	Hun Hazar Kazakistan	Hun Bulgar Kazakistan	Hun Hazar Kazakistan	Hun Bulgar Hazar Kazakistan
Hun Avar Bulgar Kazakistan	Bulgar	Bulgar Peçenek Özbekistan Türkmenistan	Hun-Bulgar-Hazar Kazakistan Özbekistan Türkmenistan	Peçenek Özbekistan	Hun-Avar Bulgar-Hazar Özbekistan	Hun-Avar Mogolistan Ukrayna	Hun Avar Ukrayna
Hun Hazar Don	Biger-Bugat Teğşin Küren Mogolistan	Harkol Anav-Türkmenistan Mogolistan	Hun Hazar Don	Hun Avar-Hazar Romanya	Hun-Avar Hazar Ukrayna	Hun Avar-Romanya Ukrayna	Hun-Avar Macaristan Ukrayna
Hun Avar Bulgar Romanya	Hun Avar Bulgar Romanya	Höşöt Tolgoy Hoytu-Tamır Bugan Höşö Mogolistan	Hun-Avar-Bulgar Peçenek-Don Sarkel-Macaristan Ukrayna-Romanya	Bulgar	Bulgar	Bulgar	Bulgar
Hazar Sarkel	Avar Hazar-Kazakistan Peçenek-Kırgızistan Talas-Özbekistan	Hazar Talas Kırgızistan	Hun-Avar-Özbekistan Bulgar-Hazar Talas-Kırgızistan Macaristan	Bulgar	Bulgar Klemetel Tataristan	Çeboksarı Çuvaşistan	Bulgar
Hun Kırgız Tuva	Hun Peçenek Romanya	Tsagangol Mogolistan	Tsagangol Mogolistan	Tsagangol Mogolistan	Darvi Mogolistan	Ulançulut Mogolistan	Şakar Tolgoy Mogolistan
Sibirya							S.Y.GÖMEÇ

Tablo IV

Biz bu çalışmada öncelikli olarak yukarıdaki dört tabloda yer alan tamgaların benzerlerini Oguzlarınkiyle eşleştirmeye gayret edeceğiz. Bu tamgaların bir kısmını bizzat yerinde araştırmalarımız sırasında kendimiz kayda geçirdik. Bir kısmı ise başka çalışmalardan alındı. Elbette bunların künyelerini yukarıda da belirttiğimiz üzere kaynaklar kısmında verdik.

Buna binaen Yazıcıoğlu Ali'deki Kayı damgasının bir benzerini biz ortadaki şekil form olarak biraz değişik görünmekle birlikte Bulgar tamgaları içerisinde de tespit etmiş bulunmaktayız.

Sadece Kaşgarlı Mahmud'taki Bayat tamgasınının bazı sembollerini Avrasya coğrafyasındaki Bulgar ve Öngüt tamgalarında rastlamaktayız. Ne Reşideddin, ne Yazıcıoğlu ne de Kaşgarlı'daki gibi üçlü biçimde bir tamgaya tesadüf edemedik.

Alka Evli tamgaları üç kaynağımızda da farklıdır. Ancak Yazıcıoğlu listesindeki tamgayı andıran bir tanesini Bulgar tamgaları arasında görmek mümkündür. Yazıcıoğlu'ndaki Kara Evli ve Çepni

tamgalarına \top ise yine Bulgar tamgaları içerisinde rastlamaktayız. Bununla beraber Reşideddin Fazlullah'ın listesindeki Çepni tamgası \succ Öngüt ve Tataristan bölgesi tamgalarında görülebilmektedir. İşin ilginç tarafı Reşideddin'deki Kara Evli tamgasının birebir benzerine Ukrayna, Güney Sibirya ve Mogolistan coğrafyasında ele geçen Hun, Avar, Bulgar tamgalarıyla birlikte Aldibel, Çakol II, Çakol VII, Çakol VIII, Dongoin Şire kurganlarında rastlanmıştır.

Temel aldığımız üç kaynakta da (Kaşgarlı, Reşideddin, Yazıcıoğlu) Bayındır boyunun tamgası farklıdır. Bununla birlikte alan araştırmalarına bağlı olarak biraraya getirdiğimiz hiçbir tamga Bayındır boyu ile eşleşmemektedir.

Peçeneklere ait tamgaların benzerleri üç aşağı-beş yukarı elimizdeki örneklerle kıyaslanabilmektedir. Mesela Kaşgarlı Mahmud'taki tamga \succ Davirt, Gurvan Mandal ve Raşan Had bölgesinde tespit edilen, ayrıca Öngütlere ait olduğunu sandığımız şekilde görülen tamga \succ ile eşleşebilmektedir. Bunun gibi Reşideddin Fazlullah'ın kitabındaki Peçenek tamgası \succ ile Kemçik Çirgak Yazıtında karşılaştığımız tamga da \succ birbirine benziyor.

Bu arada Kaşgarlı'daki Çavuldur tamgası ile eşleşen bir tamgaya \smile elimizdeki malzemelerden Hoytu-Tamır kayalığı ile Macaristan'da, Yazıcıoğlu'ndakinin bir formuna da Bulgar tamgaları \succ arasında rastladığımızı belirtelim.

Ay Han'ın oğlu Yazır'ın tamgasının Reşideddin'deki benzeri Hun, Avar, Bulgar, Peçenek, Öngüt gibi Türk boylarının tamgalarıyla, Talas, Ten (Don), Ukrayna, Özbekistan bölgelerindeki pekçok buluntuda \succ görülüyor. Yazır boyunun Yazıcıoğlu Ali'deki şeklinin aynısı Bulgar tamgalarında \succ tesadüf edilmektedir.

Salurlara ait Kaşgarlı \succ ve Yazıcıoğlu'ndaki \succ tamgalarla Hun, Avar, Bulgar, Hazar, Öngüt gibi Türk boylarının arasında ve Kırgızistan, Kazakistan, Mogolistan, Macaristan gibi ülkelerde çeşitli nesnelere üstünde gördüğümüz bir tamga \succ benzerlik göstermektedir.

Döger tamgası kullandığımız üç kaynakta da farklıdır. Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmud'daki Peçenek ve Döger damgalarının birbirine benzer olduğunu söyleyebiliriz. Burada gördüğümüz Döger sembolü \succ bir alta Peçeneklere ait olarak yatay durumdadır. Bu kurdela biçimli tamganın teklisini \succ Davirt, Gurvan Mandal, Öngüt, Raşan Had gibi Mogolistan'ın pekçok yerindeki kalıntılarda rastlayabiliyoruz.

Tag Han oğullarından Eymür'e ait Reşideddin Oguz-nâmesi'ndeki tamga Hun, Avar, Bulgar, Peçenek \succ boyları ile Romanya ve Ukrayna sahasında da görülmektedir. Yine Yazıcıoğlu Oguz-nâmesi'ndeki tamganın aynısına Hun, Bulgar \succ tamgaları arasında tesadüf ediliyor.

Bununla beraber Kaşgarlı Mahmud'un eseri Divanü Lûgat-it-Türk'te gördüğümüz Totırka (Dodurga) damgasını Hun, Avar, Hazarlara ait kalıntılar ile yine Bömbögör, Davirt, Kulcabası, Talas, Tamgalı Taş ve Kırgızistan ile Kazakistan bölgesi yazıt ve buluntularında \succ görebilmekteyiz.

Herhalde ortaya çıkışları ta Hun-Kök Türk çağına kadar inen Alayuntluların (Gömeç, 2021b, s. 203) Reşideddin Fazlullah'taki tamgasının \succ benzer formlarını Öngüt \succ , Syantszitan \succ ve Mogolistan'daki pekçok tamgalı taş üzerinde rastlamaktayız.

Bilindiği üzere Yaparlı boyu Kaşgarlı Mahmud'un listesinde yoktur ve Reşideddin ile Yazıcıoğlu'nda da bunlar farklı biçimdedir. Reşideddin'deki Yaparlı tamgasının \succ bir benzerini ise Hun, Avar, Bulgar, Hazar ve Kırgızistan, Özbekistan, Macaristan \succ gibi ülke topraklarında bulununan yazıt ve materyaller üstünde görebilmekteyiz.

Tamgaların içerisinde en karmaşıklardan birisi Üregirlere aittir. Maalesef elimizdeki malzemeler arasında birebir Üregir tamgası diyebileceğimiz bir şekil bulunmamaktadır.

Esasında Reşideddin ve Yazıcıoğlu'nda Avşar ile Kızık tamgası \succ veya \succ formunda birbirine çok benzemekte olup; Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek gibi Türk kabileleri ile Sibirya, Kazakistan, Özbekistan, Romanya ve Rusya'daki pekçok yazıt, balbal ve kaya üzerinde görmek mümkündür. Kaşgarlı'daki Avşar tamgasına \succ ise belgelerde fazla rastlanmıyor.

Tengiz Han Ogullarından İğdir/Yigdir boyuna ait tamga üç kaynaktan da farklıdır. Bununla beraber Reşideddin Fazlullah'da Begdili, Kaşgarlı'daki İğdir sembolünü \nearrow Bulgar kalıntıları içinde görebiliyoruz.

Oğuz boyları içinde en karmaşık tamgalardan birisine Bügdüzler sahiptir. Her üç listede de biçimleri değişiktir. Elimizdeki malzemelerde bunlara benzer bir tamga yoktur.

Yazıcıoğlu Ali'deki tamgayı da Υ neredeyse bütün Türk coğrafyası ve kabileleri arasında görebilmekteyiz.

Yıvalara ait Reşideddin'deki tamga Hun, Kök Türk, Bulgar, Hazar, Peçenek gibi Türk hanedanları ile Mogolistan ve Kazakistan \uparrow bölgelerinde tesadüf edilmektedir.

Yıldız Han Ogullarından Karkınlara ait tamga bize göre hem Reşideddin, hem de Yazıcıoğlu'nda birdir. Bu işarete ∇ ayrıca Hun, Avar, Bulgar, Hazar kabileleri ile Özbekistan bölgesinde rastlamaktayız. Bilindiği üzere Karkınlılar Kaşgarlı'da geçmez.

Oğuz boylarından bir hanedan kurup, devlet idare eden ve en başta gelen aşiretlerden birisi Kınıklardır. Ancak bu önemli Türk boyunun tamgası her üç kaynağımızda farklı farklı bulunuyor. Bunlardan sadece ok tamgayı \uparrow Hun, Avar, Bulgar, Hazar gibi Türk sülalerinin arasında ve Kazakistan ile Romanya topraklarında görebiliyoruz.

II. Bölüm

Yaşayan Türk Boyları Tamgaları ile Eski Türklere Ait Tamgaların Karşılaştırılması

I- Kazak-Kırgız-Türkmen Tamgaları

Günümüz Türk kabileleri içinde konar-göçer hayvancılığı hâlâ devam ettiren ve soy-şecere geleneğini de yaşatan en dikkate değer topluluklar içinde Kazak ve Kırgızlar başta gelir. Bununla birlikte Türkmenler günümüzde daha çok yerleşik hayatı benimsemişlerse de, onların da büyük bir kısmı hâlâ koyun ve keçi gibi küçük baş hayvancılığı sürdürmekte olup, şecere ve tamga geleneğini bırakmamışlardır. Her ne kadar ortaya çıkış ve teşekkül devreleri (Gömeç, 2021c; Gömeç, 2022) farklı farklı ise de, bu Türk boylarının pekçok gelenek ve göreneklere bugün birbirine çok benzediklerinden onları aynı grup içerisinde aldık.

Şekti-Kazak Bağış-Kırgız Saru-Kırgız Teke-Türkmen	Bağış-Kırgız Bugu-Kırgız	Aday-Kazak Bağış-Kırgız Bugu-Kırgız Çerik-Kırgız Mongoldor-Kırgız Saru-Kırgız	Mangatay-Kazak Sarcomart-Kazak Bargı-Kırgız Sarıtar-Kırgız Sayak-Kırgız Solto-Tölös-Kırgız Salur-Türkmen	Saru-Kırgız	Bestanbalı-Kazak Bağış-Kırgız Bugu-Kırgız Sayak-Kırgız	Ergeneki-Kazak	Serkeş-Kazak Çetium-Kırgız Kıpçak-Kırgız
Börü-Kırgız Saru-Kırgız	Uak-Kazak	Calayır-Kazak Taraktı-Kazak	Töre-Kazak Elimulı-Kazak	Kongrat-Kazak Sanglı-Kazak Bağış-Kırgız Kıdırşa-Kırgız Munduz-Kırgız Saru-Kırgız	Bağış-Kırgız Barnı-Kırgız	Karakerey-Kazak Şagalbaylı-Kazak Bağış-Kırgız Börü-Kırgız Bugu-Kırgız Çerik-Kırgız Saru-Kırgız	Sirgeli-Kazak Basız-Kırgız
Baltalı-Kazak	Uysun-Kazak	Kerey-Kazak	Sadıır-Kazak	Bugu-Kırgız Kürkürö-Kırgız Sayak-Kırgız	Canıs-Kazak Teleu-Kazak Sıkım-Kazak Şumekey-Kazak Maskar-Kazak Basız-Çerik-Kırgız Sayak-Kırgız	Bugu-Kırgız Çerik-Kırgız Mongoldor-Kırgız Sayak-Kırgız	Aday-Kazak Alşın-Kazak Beriş-Kazak Karasakal-Kazak Nayman-Kazak Yamut-Türkmen
Teke-Türkmen	Oşaktı-Kazak	Bekbolat-Kazak	Altın-Kazak	Aday-Kazak Kangdı-Kırgız	Kereyit-Kazak Kıpçak-Kazak Tama-Kazak Bugu-Kırgız Munguz-Kırgız Teke-Türkmen	Saru-Kırgız	Sıkım-Kazak Şuy-Kazak Teleu-Kazak Börü-Kırgız Bugu-Kırgız
İsti-Kağlı-Kazak Sıkım-Tilik-Kazak Saru-Kırgız Sarıtar-Kırgız Sayak-Kırgız Teke-Türkmen Yamut-Türkmen	Aday-Kazak Kereyit-Kazak Sanişkilı-Kazak Basız-Kırgız	Matay-Kazak	Karakesek-Kazak	Argın-Kazak	Aday-Kazak Tabın-Kazak Munguş-Kırgız	Alban-Kazak Ontabınlı-Kazak Ramadan-Kazak Teristabınlı-Kazak Barnı-Kırgız	Koralas-Kazak Sıkım-Kazak
Şmkoca-Kazak	Botbay-Kazak Sambet-Kazak	Suan-Kazak	Teke-Türkmen	Aday-Kerey-Kazak Teleu-Kazak Törtkara-Kazak Bağış-Bargı-Kırgız Bugu-Kıpçak-Kırgız Kongrat-Sarıg-Kırgız Sayak-Kırgız	Kerey-Kazak Bugu-Kırgız Munguş-Kırgız Sarıtar-Kırgız Sayak-Kırgız Teke-Türkmen	Şappas-Kazak Şekti-Kazak Taztar-Kazak	Şapıraştı-Kazak Şırım-Kazak Bağış-Kırgız Sayak-Kırgız
Alaşa-Kazak Baganalı-Kazak	Baganalı-Kazak Esentemir-Kazak Mansır-Kazak	Sunak-Kazak Basız-Kırgız Kürkürö-Kırgız	Teke-Türkmen	Karasadak-Kırgız	Azık-Kırgız	Saru-Kırgız	Şumekey-Kazak

S. Y. GÖMEÇ

Kazak-Kırgız ve Türkmen Tamgaları

Kazak-Kırgız ve Türkmen tamgalarının neredeyse hepsi elimizde mevcuttur. Ancak bu boy tamgalarının pekçoğu birbirine benzer olduğundan her boya ait tamganın yer aldığı tablolar hazırlamayı gereksiz gördüğümüzden ortak birşey hazırladık. O yüzden bu karşılaştırmaları yukarıdaki tabloya göre yapacağız. Ayrıca şunu da belirtmek isteriz ki, kabileye göre veya bu konularda araştırma yapanların tahminleri doğrultusunda tamgaların şekilleri veya isimleri değişmektedir. O yüzden biz gereksiz tartışmalara yol açmamak için tamga isimleri meselesine pek girmeyeceğiz.

Kırgız Türklerinin Bağış, Bugu, Çerik, Mongoldor, Saru boyları ile Kazak Türklerinin Aday kabilesi arasında görülen bu Ψ , Υ tamgalar I. tablodaki Mogolistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Romanya coğrafyaları ile Altın Had ve Talin Höşö kurganlarında da rastladığımız Hun, Avar, Hazar tamgalarıyla birebir benzerlik göstermektedir.

Kazak Türklerinin Ergeneki boyunda rastladığımız bu C tamgaya ise Mogolistan, Güney Sibirya ve Ukrayna bölgesi ile Aldibel, Çakol, Dongon Şire buluntu alanlarında tesadüf edilip, Hun ve Bulgardan beri kullanılmaktadır. Bu tamga Reşideddin'in listesinde Kara Evlilere aittir.

Hun ve Bulgar kalıntıları ile Kazakistan coğrafyasında gördüğümüz tamgaya U Kazak Türklerinin Serkeş, Kırgızların Çetiuiri ve Kıpçak kabileleri içinde rastlamaktayız.

Kazak Türklerinin Taraktı ve Calayır boylarında tesadüf edilen tarak tamgayı M biz 3. tabloda yer alan Hun, Avar, Bulgar, Hazar ve Peçenek Türkleri ile Macaristan ve Romanya havalisinde görmekteyiz.

Yine Elimulı ve Töre Kazakları arasında rastladığımız şekildeki M tamgaya genellikle Bulgar kalıntıları ile Açıktaş, Kulcabaşı, Şivet Ulan arkeoloji alanlarında ve Güney Sibirya, Mogolistan ile Kazakistan coğrafyalarında tesadüf edilmektedir.

Kırgız Türklerinin Bosogo yani eşiğin pervazı manasında kullandıkları tamgayı K Kongrat, Sangıl gibi Kazak boyları ile yine Kırgızların Bağış, Kıdırşa, Muzdüz ve Saru aşiretleri içerisinde görüyoruz ki, bu tamgaya eski Türk kabilelerinden Hun, Avar, Hazar ve Bulgarlar arasında da rastlamaktayız. Ayrıca yine bu şekil Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın Don bölgesi ile Macaristan ve Özbekistan'da da tespit edilmiştir.

Kazak-Kırgız Türklerinin aşağı-yukarı ya da Cogoru Tamga, Tömön Tamga dedikleri bu işaretle de T çok sıkça karşılaşmaktayız. Karakey ve Şagalbaylı Kazak tayfaları ile Bağış, Börü, Bugu, Çerik, Saru gibi Kırgız kabileleri bu tamgayı kullanıyorlar. Bununla birlikte söz konusu tamga tarihte Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin kalıntıları ile Macaristan ve Kazakistan'da pekçok yerde görülmüştür. Söz konusu bu tamga Yazıcıoğlu listesinde hem Kara Evli hem de Çepnilerde vardır.

Bugu tamgaya B Kırgız Türklerinin hem Bugu, hem de Çerik, Mongoldor ve Sayak gibi boylarında rastlıyoruz. Ayrıca bu tamga tarihte Hun, Avar, Öngüt gibi Türk topluluklarından kalan bakiyeler ile Mogolistan, Özbekistan, Tataristan ve Macaristan bölgelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kazak Türklerinin Aday, Alşın, Beriş, Karasakal ve Nayman kabileleri ile Türkmenlerin Yamut boyu arasında gördüğümüz V çatal tamgaya, eski çağlarda Hun, Avar, Hazar Türkleri başta olmak üzere Bömbögör, Davirt, Kulcabaşı, Talas, Tamgalı Taş arkeolojik bölgelerinde de rastlanmaktadır.

Yine Kazak Türklerinin Oşaktı boyunda rastladığımız üçgen A ya da üçayak tamga Tataristan'daki Klemetel Köyünün mezarlığındaki bir taşın üzerine kazanmış olup, bunun Bulgara ait olduğu sanılmaktadır.

Kazak Türklerinden Aday ile Kırgız Türklerinden Kangdılardan arasında gördüğümüz tamganın A bir benzerine A Hun, Avar, Hazar, Bulgar, Öngüt Türklerinde ve Kazakistan, Kırgızistan, Mogolistan, Çuvaşistan, Tataristan ve Macaristan gibi ülkelerde de tesadüf etmekteyiz.

Türkmenlerin Teke, Kırgızların Bugu, Muzdüz ve Kazakların Kereyit, Kıpçak, Tama gibi aileleri arasında görülen tamgaya H Özbekistan coğrafyası ile Peçenek Türklerinde rastlanmaktadır.

Bilindiği üzere ok tamga O hem tarihte, hem de günümüzdeki bazı Türk kabileleri arasında tesadüf edilen önemli bir semboldür². Bununla beraber ok tamga Kazak Türklerinin Aday, Kereyit, Sanışkılı ve Kırgız Türklerinin Basız urugu arasında karşımıza çıkmaktadır. Ok tamga Reşideddin'de Kınık boyuna aittir.

Kazakların Karakesek boyuna ait tamganın S benzer formunu Romanya ve Ukrayna gibi ülkeler ile Hun, Avar ve Peçenek S gruplarında da görebilmekteyiz.

İki halkanın birleşmesiyle ortaya çıkan ve Kazak Türklerinin Argın kabilesinde rastladığımız tamgaya O ise Hun ve Avar toplulukları ile Kazakistan, Türkmenistan ve Macaristan'da tesadüf ediyoruz.

Kırgız Türklerinin Barın, Kazakların ise Alban, Ontabınlı, Teristabınlı, Ramadan gibi kabileleri arasında görülen tamgayı O Hun, Avar gibi Türkler ile Mogolistan ve Macaristan topraklarında da bulmak mümkündür.

² Eski Türklerde ok ve yayın birçok işlevi olduğu gibi, hâkimiyet sembolü ve mühür yerine geçtiğini de çeşitli tarihi hadiselerle tespit edebiliyoruz. Bakınız, Süleyman er-Ravendî, 1999, ss. 87-88; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2000, ss.7-8; Turan, 1945, ss. 309-310; Reşideddin, 2010, s.74-77; Zahirü'd-din Nişaburî, 2018, s.76-77; Gömeç, 2018a, ss. 165-169.

Yukarıdaki tamganın bir başka formuna ♀ Kazakların Koralas ve Sıkım boylarında rastlamaktayız ve bunun karşılığını Mogolistan'da görmekteyiz. Sıncoca Kazaklarına ait ♀ tamgaya da Ten boyundaki Hun ve Hazar Türklerinde tesadüf ediyoruz.

Kazak-Kırgız kabileleri arasında en çok kullanılan tamgalardan birisi † olup, bunu Aday, Kerey, Teleu, Törtkara gibi Kazak aşiretleri ile Kırgızların Bağış, Bargı, Bugu, Kıpçak, Sarıg, Kongrat, Sayak ailelerinde görüyoruz. Söz konusu bu tamga Bulgar, Peçenek ve Hazar Türklerinin bakiyelerinde de mevcuttur. Mogolistan'da Darvi ve Rostov'daki Sarkel ile Romanya bölgesinde rastlanmaktadır.

Bulgar, Avar, Hazar, Peçenek ile Güney Sibirya, Romanya, Kazakistan ve Özbekistan gibi coğrafyalarda karşılaştığımız tamgayı X Kazak Türklerinin Kerey, Kırgızların Bugu, Munguş, Sarıtar, Sayak kabileleri ile Türkmenlerin Teke boyu arasında görmekteyiz. Bu tamga Reşideddin'de Kızık, Yazıcıoğlu'nda Avşarlara aittir.

Yine daha çok Şappas, Şekti ve Taztar gibi Kazak aşiretlerinde rastlanılan tamgaya Z eski Bulgarlarda da tesadüf edilmektedir.

Türklerin genellikle "tirken" dedikleri tamga Y Hun, Avar, Hazar, Bulgar, Öngüt, Peçenek kalıntılarında ve Mogolistan, Ukrayna, Kırgızistan ile Özbek topraklarında görülüyor. Bu tamga ayrıca Kazakların Şapıraştı, Şırım oymakları ile Kırgız Türklerinin Bağış ve Sayak grupları içinde kullanılmaktadır.

Kazakların Baganalı, Esentemirli, Mansır kabileleri ile Kırgız Türklerinin Bugu, Çerik, Mongoldor ve Sayak boylarında rastladığımız tamga L Hun, Avar, Öngüt gibi tarihi Türk kavimleriyle ve Macaristan, Tataristan ve Özbekistan gibi ülkelerde tesadüf ediliyor.

Kırgız Türklerinin bir parçası durumundaki Azıklara ait bu tamga H Hun, Avar, Bulgar, Hazar grupları ve Kırgızistan, Mogolistan, Çin ve Macaristan gibi ülkelerin içinde görülebilmektedir.

Yine Kırgızların Saru boyunda rastladığımız V tamgayı ise Hun, Avar, Bulgar ve Hazar Türklerinin kalıntıları ile Rusya, Kazakistan ve Macaristan topraklarında bulmaktayız.

Bununla beraber Kırgızların Bağış ve Saru, Kazakların Şekti, Türkmenlerin de Teke kabileleri arasında görülen tamga Y Yazıcıoğlu Ali'de Begdili'ne aitken; Bağış, Bargı, Bugu, Kıpçak, Kongrat, Sarıg, Sayak gibi Kırgız aileleri ile Aday, Kerey, Teleu, Törtkara benzeri Kazak uruğlarında rastlanan artı tamga † Reşideddin'in listesinde Avşar boyuna tahsis edilmiştir. Kazak Türklerinin Şappas, Şekti ve Tazdar kabileleri içinde görülen tamga Z Yazıcıoğlu'nda Çavuldurlara aittir. Reşideddin'de verilen Yazır tamgasına Y ise yine Kırgız Türklerinin Bağış ve Sayak gibi aileleri ile Kazakların Şapıraştı ve Şırım uruğlarında tesadüf edilmektedir.

II- Karaçay-Balkar Tamgaları

Karaçay-Balkarların büyük bir çoğunluğu bugün Rusya Federasyonuna bağlı topraklar ile Türkiye gibi ülkelerde varlıklarını sürdürmektedirler (Gömeç, 2018b, ss. 453-458). Türk kültürünün bütün unsurlarını yaşatmaya çalışan bu Türk boyları, buldukları coğrafyaya tıpkı diğer Türkler gibi imzalarını bir şekilde atmışlardır. Karaçay-Balkar aile tamgalarının tasnifi ile alakalı birkaç çalışma mevcuttur ve biz bunlardan faydalandık. Ancak bunların birçoğu birbirinin benzeri olduğu halde farklıymış gibi değerlendirildiğinden kendi usulümüzce bir sınıflandırma yaptığımızı da belirtmek isteriz.

Bununla beraber bugünkü Kafkasya halklarında bir karışıklık söz konusu olup, yanlış bir biçimde üst ve alt başlıklar yaratılmaktadır. Bu yüzden aşağıdaki tablolarda gösterdiğimiz ve Karaçay-Balkarlara ait olduğu sanılan aile tamgalarının büyük bir kısmı yine Türk soyundan gelen Kabartaylar ile diğer farklı Kafkas ırklarında da görülebiliyor ki, bu hususu belirtmekte de fayda vardır.

							
Açı-Adurkay Balkar-Çaraştı Kilastan-Orus Misak-Tambiy	Koyuk	Botta Erikgen Kaşaytuk	Bayramkul Camankul	Keşke Konak Kulça Laypan	Bolovan Butyan Laypan	Elturka Kakiy	Kakaca Şahan
							
Kozay Tezak	Bolat	Badmok Çutçutan	Şitak	Çıgır Lagiy Süyünç Şahan	Belsiz Orusbiy	Kapuka Kazgeriy	Küçük Şahmırza Uyana
							
Çoçay Çotta Kalibet Kıştik	Kaplan	Zankişi Keyku Kul-Çıma Kubol	Appa Bayçora Otar	Biyazır Biytuvgan Magrel Tuvgan	Bayçora Etleksuk Karabaş Kelemet	Kaçır Koban	Bapma
							
Balkar Çaraştı	Kulça Lehuka	Navruz Osman Şakman	Navruz	Köçerlik Molla Sarı	Bagatır-Tuvgan Çanok-Kamay Hasanmolla Kantemir-Borça Kenanoruk	Boran Çankot Moran Tambiy	Etez Kulterbay
							
Akmet Tuzula	Kuly Süyünç Şana	Abay-Aydabol Bagatır-Efendi Çukka-Süyünç Topihan	Altu-Belsiz Boza-Büyüka Kabol-Kaziy Kola-Kültiy Orusbiy-Şalbar	Koçu	Abayhan-Kuşka Etleksuk-Küçük Tekkuş-Ozarlık Sarı-Karabaş Kelemet-Şakman	Abay-Aydabol Açı-Bagatırbiy Balkar-Bata Bulgar-Semen Süyünç-Üstüp	Balkar Tebu
							
Abay Abit Koçkar Malkondu	Attasa Bittu Konak Nogay-Tuda	Mame Samay Teyrikul Tuda	Appa-Aytek Çasaktı İşek-Kurtan Zagoştok	Emirkan	Bitsu Çotsu Eney	Kaşay Şahmırza	Ozrak
							
Kaziy Sabançı Şahan	Karabaş Kaygurmaz Soga Tetu	Tokuma	Baykul-Balkar Ekçi-Kakul Kinyaz-Tavken Musaka-Töppe Tögerli-Tekke	Çabalı Kayıt Kaziy Zalihan	Soltan	Çola Kepke Koçak Musa	Kutu
							
Aydabol-Zoru Çıppık-Keriy Mogamet Marşan	Açpa-Baştak Kayır-Kanku Lov-Ozrak Tatu	Alıka	Albot Sozan	Botaş Bolovan Çantemirok	Severdin Teva	Çantıbay	Beçel Çekiş Kuly S.Y.Gömeç

Karaçay-Balkar Tamgaları I

							
amırza ekke	Apandıkop Apaşok-Bıtta Boruk-utubay opan-Edikay Kumuk-asar	ankot şakman	Akbay Aybaz ota oma Kabi	Botaş Bödene Emirkan Kaçı Zul	Bii Kubiy	Maktı	Kamala Karakışi
							
Malkaruk	Bii Koba Kuday	Koçaş Kul	Kaçar Kubiy Zanbek	Bay-Temukku ılkbay-Musuk Kabarduk Kolam-Başıy	Butyan oma ılkbay Adurhay	Bosuk Kırınşavkal	Aybaz Bolovan
							
Barsbiy ette	Baka-Batırbiy Beşbaş-Koruk Kurman-asu Narav-Mam	Belsiz atto	Bakku Bekiş Kerkok Osman	Apşo-Ayu Bekan-Tuvgan Bieni Tuarı	Kegiy Keziy Kiti Suvabar	Atsıkan Zaşakku	Nasıpli
							
Beşbay ankazıy	Berpay ankazıy Kakuy Kazıy-Kuze	Biykan Kurtu Ketuv	Abay-Muşuka Baytuvgan Kanza-Kumuk opa-Pişihan	ugu Köliiy Mudor Ulak	Aabay	Mamuka	Artık Koa Matu
							
Aap Akkul Ogurlu Tatay	Bayekku olap Hüseyin Lapın	Ette Stüydüm Zankot	Abazek-apa Elmırza-Koruk Koşmo-Kumuk Tögerli	Mamua	Mamaş Kulak	Ako Aysandır Batırbiy	Kerüz
							
Ana aka okay otan	Abit-Maşay epkenci Maka-Toka Tugo	anıka	ebu	Kayın	Biir	Buta-Kela Kubol Kunop Moka	ankot Kubol Kuta şeker-Tatçı
							
Apşa Begiy	Aı-Adurkay Baı-Bagatır Balkar-Eki Korkmaz-Otar Misak-Tondora	Kida Temu Zammo	Makula Stüyünbay	Sozarlık Zabak	Koçaş Kümek	Ahmet Aliy anakayıt	Terikul
							
Saka	Baba	Bala Bekir	Ebe Kılaş	Aakır Tisepiş	Kalakul Kıp Listin	aptar Müüka	S.Y.Gömeç

Karaçay-Balkar Tamgaları II

Karaçay-Balkar tamgaları içerisinde bilhassa Mogolistan coğrafyasında rastladığımız teke ya da kotuz tamgayı andıran iki tamga   Aı, Adurkay, Balkar, Botta, araştı, Erikken, Kaşaytuk, Kılaştan, Misak, Orus ve Tambiy ailelerinde mevcuttur.

Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin kalıntıları arasında ve Macaristan sahasında gördüğümüz tamgaya Karaçay-Balkarların Süyünç, Lagiy, Şahan ve Çıgır uruglarında da rastlamaktayız.

Hun, Avar, Bulgar ve Hazarlar ile Kırgızistan, Mogolistan ve Macaristan gibi ülke topraklarında tesadüf edilen tamgayı Bolatlarda da görmekteyiz. Yine buna benzer bir tamga Hun, Avar, Hazar ve Peçenek bakiyeleri içinde yer alırken aynı Kakaca ve Şahan ailelerinde de vardır.

Karaçay-Balkarların Kulça ve Leluka gruplarında rastlanılan tamgayı Hazar Türklerinin kalıntıları ve Mogolistan içlerinde bulabilmekteyiz.

Hun, Kırgız ve Tuva Türkleri arasında tespit edilen şekildeki tamganın benzeri Karaçay-Balkar gruplarından Navruzlarda da tespit edilmektedir.

Bagatır, Borça, Çanok, Hasan Molla, Kamay, Kantemir, Kenanoruk gibi ailelerin sembolü olan tamgayı pek çok Türk boyu kullanmakla beraber, Akkaynar, Akölen, Bayşint, Bololu, Bömbögör, Çagan, Klemetel, Koçkor, Tamgalı, Tuyakta vs. ören yerleri ile Mogolistan, Kırgızistan, Çuvaşistan gibi bölgelerde görmekteyiz.

Hun, Avar, Hazar Türklerinin kalıntıları ile Romanya ve Ukrayna topraklarında rastlanan tamgaya Akmet ve Tuzula urugları içinde de tesadüf edilmektedir.

Karaçay-Balkar Türklerinin Abay, Açı, Aydabol, Bagatırbiy, Balkar, Bata, Bulgar, Semen, Süyünç ve Üsüp gibi grupları arasında görülen tamganın benzerinin izlerine Hun, Avar ve Türgişlerde de rastlanılmaktadır.

Mame, Samay, Teyrikul ve Tuda ailelerinin kullandığı tamga ise yine Hun, Avar, Bulgar, Peçenek ve Hazar kalıntıları ile Mogolistan, Kazakistan ve Romanya'da tesadüf edilen bir semboldür.

Yukarıdaki tamganın bir benzeri hem Hun ve Hazar Türkleri ile Kazakistan bölgesinde bulunurken, hem de Attasa, Bittu, Konak, Nogay ve Tuda gibi Karaçay-Balkar gruplarında karşımıza çıkıyor.

Güney Sibirya mezar taşlarından Kemçik Çirgak'ta gördüğümüz tamga Bitsu, Çotsu ve Eney kabilelerinde de vardır.

Hun, Avar ve Bulgar gibi tarihi Türk toplulukları ile Balkar, Baykul, Ekçi, Kakul, Kinyaz, Musaka, Tavken, Tekke, Tögerli, Töppe ailerinde şekildeki aynı tamgaya rastladık. Bu tamga Yazıcıoğlu Ali'nin listesinde Çepni ve Kara Evlilere aittir.

Türk boyları arasında sıkça görülen bu tamgaya Açıkbaş, Kulcabaşı, Talas ve Şivet Ulan kalıntılarında rastladığımız gibi Kırgızistan, Kazakistan, Mogolistan ve Güney Sibirya ile Aydabol, Çıpçık, Keriy, Marşan, Mogamet ve Zoru kabilelerinde de tespit etmiş bulunuyoruz.

Alıka urugunun sembolü olan tamga umumiyetle Mogolistan coğrafyasındaki Hoytu-Tamır, Höşöt Tolgoy yazıtlarında resmedilmiştir.

Karaçay-Balkar Türklerinin Çantıbay uruguna ait tamgayı biz Mogolistan'daki Davirt, Gurvan Mandal ve Raşan Had kalıntıları içerisinde de görebilmekteyiz.

Peçenek ve Öngüt gibi Türk boylarının kullandığı şekildeki tamgaya Çamırza ve Çekke kabileleri arasında da tesadüf edilmektedir.

Bugün Doğu Çin'de, Syantszitian anıt bölgesinde rastladığımız ve Hunlara ait olduğunu sandığımız tamganın benzeri Apandıkop, Apaşok, Bitta, Boruk, Çasar, Çopan, Çutubay, Edikay ve Kumuk ailelerinde de kullanılmaktadır.

Karaçay-Balkarların Botaş, Bödene, Emirkan, Kaçı ve Zul gibi uruglarında tespit edilen tamga eski Hun ve Hazar kalıntıları içerisinde de görülmüştür.

Maktı urugunun sembolü olarak rastladığımız tamga geçmişte Hun ve Hazar kabileleri tarafından da kullanılmıştır.

Biz Hun ve Hazar bakiyeleri arasında tespit ettiğimiz tamgayı Karaçay-Balkarların Kaçar, Kubiy ve Zambek gruplarında da gördük.

Barsbiy ve Çette gibi ailelerin sembol seçtiği tamga ise yine Hun ve Avar boyları ile Kazakistan, Türkmenistan ve Macaristan topraklarında da göze çarpmaktadır.

İki çift halkadan oluşan Hun ve Avar boyları ile Kazakistan, Türkmenistan ve Macaristan'da tesadüf ettiğimiz tamgayı Baka, Batırbiy, Beşbaş, Çasu, Koruk, Kurman, Mam ve Narçav urugları kullanmaktadır.

Karaçay-Balkar Türklerinden Bakku, Bekiş, Kerkok, Osman kabilelerinin sembol olarak seçtiği tamgayı Hun, Avar ve Hazar boylarıyla Bömbögör, Davirt, Kulcabaşı, Talas, Tamgalı Taş yazıtlarıyla, Kazakistan, Kırgızistan ve Mogolistan gibi ülkelerde görebilmekteyiz.

Hun, Avar, Hazar, Bulgar gibi tarihi Türk kabilelerinde rastlanan tamgayı Kegiy, Keziy, Kitçi ve Suvabar ailelerinde de tespit etmiş bulunmaktayız.

Eski Bulgar Türklerinin tamgaları içerisinde yer alan ok şeklindeki bu tamga Karaçay-Balkarların Nasıplı oymağınca da kullanılıyor.

Çugu, Kölüy, Mudor ve Ulaklar arasında görülen ok tamga yine tarih boyunca Hun, Avar, Kök Türk, Uygur, Bulgar ve Hazar gibi Türk siyasi teşekküllerince sembol olarak seçilmiş ve birçok coğrafyada da izlerine tesadüf edilmiştir. Bu tamga Reşideddin Fazlullah da Kınıklara aittir.

Yine Hun, Avar, Kök Türk, Uygur, Hazar kabileleri içinde rastlanan er tamgayı Karaçay-Balkarların Açar, Akkul, Ogurlu ve Tatay gibi aileleri de kullanmıştır.

Çapraz ya da çatma tamgayı Bulgar, Avar, Hazar, Peçenek gibi Türk toplulukları ile Sibirya, Kazakistan, Özbekistan, Mogolistan ve Romanya topraklarında görülürken, Karaçay-Balkarların Bayçekku, Çolap, Hüseyin ve Lapın cemaatlerinde de tesadüf ediyoruz. Bu tamga Yazıcıoğlu'nun listesinde Avşar, Reşideddin de ise Kızıklara aittir.

Ette, Süydüm ve Zankotların kullandığı tamgayı Sarkel ve Talas bölgelerinde rastlanılmıştır ve bu şekil Bulgar, Peçenek ve Hazar kalıntıları üzerine çizilmiştir.

Tirgen tamgayı neredeyse bütün Türk boylarında tesadüf edilir. Buna bağlı olarak Hun, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek ve Öngüt gibi Türk kabileleri arasında gördüğümüz bu tamgayı Abazek, Çapa, Elmırza, Koruk, Koşmo, Kumuk ve Tögerliler de kullanmaktadır. Bu tamga Reşideddin Fazlullah'ta Yazırlara tahsis edilmiştir.

Karaçay-Balkarların Atsıkan ve Zaşakku ailelerinde rastladığımız anatut tamga Türklerin Bulgar, Avar, Hazar, Peçenek boylarında da olup, yine Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Rusya Federasyonu ile Ukrayna'da Türklerden kalan bakiyelerde izi muhafaza edilmektedir.

Türk coğrafyasının pekçok yerinde ve Hun, Bulgar, Peçenek, Kırgız gruplarında gördüğümüz tamga , Mamaş ve Kulak ailelerinin de sembolüdür.

Yine yukarıdaki tamgayı benzeyen ve Karaçay-Balkarların Ako, Aysandır ve Batırbiy tayfaları arasında rastladığımız tamga başta Bilge Kagan Anıt mezarlığında olmak üzere Mogolistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu topraklarında da tespit edilmekle beraber, bunu Bulgar, Hazar, Kırgız ve Kök Türkler de kullanmışlardır.

Hun, Bulgar, Avar, Peçenek gibi Türk boylarıyla, Romanya ve Ukrayna topraklarında görülen tamgayı Ana, Çaka, Çokay ve Çotanlarda da rastlanılmaktadır. Bu tamga Reşideddin'in listesinde Eymürlere aittir.

Karaçay-Balkarların Çanıka ailesi Saçayak tamgayı seçmiş olup, bunu ayrıca Tataristan bölgesinde de tespit etmiş bulunuyoruz.

Buta, Kela, Kubol, Kuçnop, Moka gibi ailelerin sembol seçtiği tamga Hun, Bulgar, Peçenek Türklerinde ve Mogolistan ile Romanya'da da karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki tamganın \propto biraz benzerini Hun ve Bulgar boyları kullanırken, bunu Karaçay-Balkarlardan Çankot, Kuta, Kubol, Şeker ve Tatçı kabileleri de tercih etmişlerdir.

Sozarlık ve Zabak gibi ailelerin sembol olarak seçtiği kare formundaki tamgayı \square Hazar bakiyeleri arasında ve Kırgızistan bölgesinde de görüyoruz.

Mogolistan'ın Şakar Tolgoy harebelerinde rastlanılan tamga \smile Karaçay-Balkar Türklerinin Baba urugunda da vardır.

Karaçay-Balkarların Saka kabilesinin sembolü olan tamga ∇ Hun, Avar, Bulgar, Hazar Türkleri ile Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Macaristan gibi ülkelerde tespit edilmiştir.

Ayrıca şekildeki tamga \overline{T} Yazıcıoğlu'nda hem Alayuntlu, hem de İgdir için kullanılırken, Karaçay-Balgar Türklerinden Soltan ailesi arasında da görülmektedir. Yine Yazıcıoğlu'nda rastladığımız Begdili tamgası ψ Appa, Aytek, Çasauktu, İşek, Kurtan ve Zagoştok gibi Karaçay-Balkar uruqları tarafından da kullanılmaktadır.

III- Başkurt-Kırım-Nogay Tamgaları

İdil-Ural ve Kırım Tatar Türkleri arasında da boy yapılarında bir karışma söz konusudur. Bölge umumen bir Kıpçak yerleşimi ise de, buraya sonradan gelme Oguz-Türkmen kabileleri de görülebiliyor. Dolayısıyla aynı ailelere büyük boy teşekkülleri içerisinde rastlanması bizi şaşırtmamalıdır. Zaten bu durum aşağıda verdiğimiz tabloda da rahatlıkla müşahede edilebilir. Bu grupta Doğu Avrupa ve İdil-Ural sahasındaki üç Türk boyunu ele aldığımızdan tablodaki ailelerin mensup olduğu boyları B, K, N kısaltmaları ile verdik

 Argın-Ming-K Nayman-K Bürçen-B Yagalbay-B Saraylı-N	 Kudey-B	 Bakkal-K	 Bakkal-K Karakurt-K	 Calayır-K Keneges-KN Kıdırbalı-K Nayman-N	 Kıdırbalı-K Nogay	 Buruneli-K Nayman-N	 Kırım
 Baytaş-N Kıdırbalı-K	 Seyit-N	 Ayıb-K Orak-N	 Kırım	 Abuz-K Akçora-K Nogay	 Alaş-Ayıb-K Kongrat-K Kudey-B Şabbas-N	 Bakkal-K Şabbas-N	 Botrak-N Törmen-N Tuğlat-K
 Alaş-Kazak-K Kırlevik-K Takıl-K Tüñgevir-B	 Nogay	 Beşakay-N Kalaç-K	 Opton-N	 Nogay	 Nogay	 Kanglı-K	 Tamyan-B Toksaba-K Türkmen-K
 Toksaba-K Türkmen-KN	 Ayıb-K Alaş-K Türkmen-N	 Türkmen-N	 Karas-N Kıtay-N	 Buruneli-K Kerey-N Kerleüt-K Kıpçak-K	 Kumuk-N	 Büyük As-K Kırız-K Kırk-KN Semen-K	 Büyük As-K
 Alaş-K Çulçak-K Şırın-K	 Buruneli-K Karas-N Kıtay-K	 Abaklı-K Barak-N Kamacı-K Karasıyrak-N	 Karasıyrak-N Kolda-N	 Abuz-K Karangıt-K	 Burkut-N Merkit-K Ming-K Nayman-K	 Kırkçolpan-K	 Uygur-N
 Üsergen-B	 Bürçen-B Kazayaklı-N Yagalbay-B	 İrgaklı-KN Kıpçak-N Kudey-B Tamyan-B	 Karas-N KaraUyırın-N Kudey-B Tamyan-B	 Kerey-K Kırk-N Törmen-N Tuğlat-K	 Kalaç-K Üçtangalı-N	 Ayıb-Alaç-K Karay-K Kudey-B Keneges-K	 Karakurt-K Kudey-B
 Gözleve-K	 Katagan-K Kudey-B Serkeli-N Tamyan-B	 Buruneli-K Kanglı-Ming-K Mangıt-N Nayman-K	 Kırlevik-K	 Buruneli-K Kırlevik-K Nogay	 Abuz-K Bayraç-K Ergenekli-N	 Açamaulu-K Kıpçak-Kıtay-K Kerey-K Telev-N	 Kongrat-N Semen-K
 Abuz-K Kerey-K Kıtay-K Kostangalı-N	 Nogay	 Botrak-N Tüñgevir-B	 Botrak-K	 Ayıb-K Kazak-K	 Abuz-K	 Kanglı-K Kazak-K Kerey-N	 Kazak-K
 Kudey-B	 Kanglı-N Işun-K Tamyan-B Uysun-K	 Nogay Semen-K	 Buyten-K Burlak-K Nökis-N	 Abuz-K Nogay	 Nogay	 Mangıt-KN Şıban-K	 Argın-K As-N S.Y.Gömeç

Başkurt-Kırım-Nogay Tamgaları

Öncelikli olarak Hun, Bulgar ve Avar gibi Türk topluluklarında rastladığımız şekildeki tamgayı T Başkurt, Kırım ve Nogay Türklerinin Argın, Bürçen, Ming, Nayman, Saraylı ve Yagalbay uruglarında da gördüğümüzü belirtelim.

Ayrıca Calayır, Keneges, Kıdırbalı ve Naymanların kullandığı meşhur tarak tamgayı M Hun, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek Türklerinin arasında ve Macaristan ile Romanya topraklarında tesadüf edilmektedir.

Aynı zamanda İdil-Ural coğrafyası Türkleri içinde yer alan bu tasnifimize göre Abuz ve Akçora ailelerinin sembolü olan tamgayı Hun, Avar, Bulgar, Hazar boyları arasında ve Mogolistan, Çin, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Macaristan'da da görebiliyoruz.

Hun, Avar, Bulgar, Hazar gruplarına ait tamgaya ise Ayıb, Alaş, Kongrat, Kudey, Şabbas uruglarında rastlamaktayız.

Nogay boylarından Beşakay ile Kırım'daki Kalaçların kullandığı şekildeki bu tamgaya Kırgızistan'da da tesadüf ediyoruz.

Hun ve Hazar gibi Türk gruplarında gördüğümüz tamga Nogayların Opton ailesinde de vardır.

Kırım'daki Kanglı ailelerinin sembol seçtiği tamga Hazar boyları ile Özbekistan coğrafyasında da karşımıza çıkıyor.

Bilhassa Mogolistan'da Bagan Höşö, Höşöt Tolgoy, Hoytu-Tamır bölgelerinde rastladığımız tamgayı ise Nogay ve Kırım'da Toksaba ile Türkmen kabileleri içinde bulmaktayız.

Nogayların Türkmen grubunda tesadüf edilen şekildeki tamga Çin'de de görülmüştür.

Hun ve Avar gibi Türk boylarının içinde ve ayrıca Kazakistan, Türkmenistan ile Macaristan topraklarında da bulunan tamgayı ise yine Nogaylar arasındaki Kumuk ailesi de kullanmaktadır.

Kırım coğrafyasında yaşayan Büyük As, Kırgız, Kırk ve Semen gibi gruplara ait tamgayı Hun ve Avar ile Mogolistan ve Macaristan bölgesinde de tespit edebiliyoruz.

Kırım'ın Alaş, Çulçak ve Şırın uruglarında rastlanılan bu tamga Ten (Don) Nehri boyundaki Hun ve Hazar boylarında da görülmektedir.

Tataristan bölgesinde tespit edilen üçgen tamganın aynısına Kırım'daki Merkit, Ming ve Nayman aileleri ile Nogaylardaki Burkut sülalesinde de rastlanılmaktadır.

Hun, Bulgar, Avar, Peçenek gibi Türk toplulukları ile Ukrayna ve Romanya topraklarındaki arkeolojik buluntu merkezlerinde kayda geçen tamga Kırım'ın Kırkçolpan urugunda da kullanılmaktadır.

Nogaylar arasındaki Uygur kabilesinin seçtiği şekildeki tamga pek çok Türk boyu ile Mogolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Romanya bölgesinde de görülmektedir.

Öngüt, Peçenek gibi Türk boylarıyla, bilhassa Mogolistan'da rastlanan "eb" tamga Başkurt Türklerinin Üsergen ailesinin de sembolüdür.

Ok tamga da neredeyse pekçok Türk urugunun amblemidir. Buna bağlı olarak ona Nogayların Kazayaklı, Başkurtların da Bürçen ve Yağalbay gruplarında tesadüf ediyoruz. Bu tamga ayrıca Hun, Avar, Bulgar, Hazar sahasında ve Kazakistan, Mogolistan ve Romanya gibi ülkelerde de görülüyor. Ok tamga Reşideddin Fazlullah'ta Kızıklara aittir.

Peçeneklerde ve Özbekistan coğrafyasında rastladığımız çift süngü veya çizgi halindeki tamga Kırım'daki Kereyler ile Tuğlatlarda ve Nogayların Kırk ve Törmen oymaklarında da vardır.

Bulgarlara ait olduğunu sandığımız şekildeki tamga ise Kırım'daki Kalaç urugu ile Nogay Türklerinin Üçtamgalı boyunda tespit edilmiştir.

Kırım bölgesinde yer alan Ayıb, Alaça, Karay, Keneges boyları içinde görülen tamgaya Hun, Avar, Bulgar, Hazar, Öngüt gibi Türk kabileleri ile yine Mogolistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Ukrayna gibi ülkelerde de rastlanmıştır. Reşideddin'in listesinde bu tamga Yazırların sembolüdür.

Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek gibi Türk kabilelerinin kullandığı ve Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonundaki arkeolojik buluntularda ele geçen şekildeki tamgayı ise Kırım'daki Karakurtlar ile Başkurtlardaki Kudey aşiretlerinde tespit ediyoruz.

Gözleve'de gördüğümüz bu Kırım tamgasına Bulgar, Hazar, Peçenek kalıntılarıyla Kırgızistan, Türkmenistan ve Rusya Federasyonun'da rastlanılmaktadır.

Hun, Avar, Hazar, Kırgız gibi Türk kavimleri ile Mogolistan, Kırgızistan ve Kazakistan bölgelerinde tesadüf edilen tamga < Kanlı, Ming, Buruneli, Nayman gibi Kırım kabileleri ile Nogayların Mangıt boyunda da görülebilmektedir.

Kırım'daki Kirleviklere ait bu tamga **Al** ise yine Hun, Avar, Bulgar, Hazar kabileleri ile Özbekistan'da karşımıza çıkıyor.

Buruneli ve Kirlevikler ile Nogayların da kullandığı tamgayı **∨** Hun, Avar, Bulgar, Hazarlar da sembol olarak seçmişlerdir. Ayrıca bu tamga Kazakistan ve Macaristan topraklarında da görülüyor.

Hazar gibi Türklerde nadiren tesadüf edilen şekildeki tamgaya **H** Kırım'ın Abuz ve Bayraç aileleri ile Ergenekli Nogaylarında rastanılmaktadır.

Çapraz tamgaya **X** hem tarihte Bulgar, Avar, Hazar, Peçenek boylarında, hem de Kırım'ın Açamanulu, Kıpçak, Kıtay, Kerey kabileleri ile Nogay Türklerinin Telev grubunda tesadüf ediliyor. Yazıcıoğlu Ali'nin Oguz-nâmesinde bu tamga Avşar, Reşideddin Fazlullah da ise Kızık boyunundur.

Bulgar, Hazar, Peçenek gibi Türk gruplarıyla Mogolistan, Rusya Federasyonu ve Romanya sınırları içinde karşılaştığımız artı tamga **+** Kırım'daki Abuz, Kerey ve Kıtay aileleri ile Nogaylarca da kullanılıyor. Bu tamga Reşideddin'in listesinde Avşarlara aittir.

Yarım ay şeklinde ve Kırım'ın Işun, Uysun kabileleri ile Nogayların Kanlı, Başkurtların Tamyan ailelerinin içinde gördüğümüz tamgaya **☺** Mogolistan'aki Şakar Tolgoy kazı alanında da tesadüf edilmiştir.

Hazarlar ile Kırgızistan sahasında rastladığımız bu tamga **□** ise Kırım'daki Argın ve Nogayların As boyları tarafından kullanılmaktadır.

Ayrıca Nogaylar arasında görülen bu tamga **∩** Yazıcıoğlu'nun eserinde Begdililerin, Reşideddin Fazlullah da karşımıza çıkan şekildeki tamga **∞** ise Eymürlerin sembolüdür.

Netice itibarıyla bu çalışmada Doğu Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan coğrafyada çeşitli nesnelere üstünde tespit edilen yüzlerce tamganın başta Oguz tamgalarıyla bir eşleştirmesi yapıldı. Sonra Türk Dünyasından örnek olarak aldığımız Kazak, Kırgız, Türkmen, Karaçay, Balkar, Kırım, Nogay ve Başkurt Türklerindeki listeleri verilerek, karşılaştırılmıştır. Bunların büyük bir kısmının arkeolojik ve tarihi belgelerde de görüldüğü üzere günümüze kadar değişmeden geldiğine şahit olunulmuştur.

Etik Beyan

"Türk Tamgaları Üzerine Bir Deneme" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abramzon, S. M. (2021). *Kırgız ve Kırgızistan Tarihine İlişkin Seçme Eserler*. (Çev: A. Ünal). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Adiloğlu, A. (2004). Karaçay Malkar Türklerinde Sülale Damgaları. *Akba*. Paterson.
- Akgün, H. C. (2023). *Avrasya Kaya Resimlerinde Türk Kültür ve Mitolojisi*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Alimov, R. (2001). Kırgızistan'da Yeni Bulunan Runik Harfli Eski Türk Yazıtları Hakkında Ön Bilgiler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 48(2000), 5-10.
- Alimov, R. (2004). Koçkor'daki Türgeş Yazıtları. *İÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, İstanbul.
- Amanjолоv, A. S. (1969). İliyskiye Runičeskiye Nadpis. *Voprosi Yazıkoznaniya*, No 3, Almatı.
- Badam, A-Batjav, B. (2021). Govi-Altay Aymağındaki Runik Yazıtlar ve Tamgalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Sayı 72, Ankara.
- Bakır, A. (2008). Tevarih-i Al-i Selçuk Oğuz-namesi. *Turkish Studies*, 3/7, Erzincan.
- Bărcă, V. (2021). The Sarmatian Mirror with Tamgas from the Settlement of Sebeş-“Podul Pripocului (Alba county, Romania): 50 Years Later”, *Journal of Ancient History and Archaeology*, 8/1, Cluj-Napoca.
- Baskakov, N. A. (1978). Naskalnaya Runičeskaya Nadpis v Terezennike-Buyuk Uriçişça Mugur-Sargol Tuvinskoy ASSR. *Soyetskaya Etnografiya*, No 3, Moskva.
- Batbold, N. (2012). Hunnugiyn Handı Zugar, *Hunnugiyn Ezent Uls ba Mongolın Ertniy Tuubiyın Sudalga*, Ulaanbaatar.
- Bayçorov, S. Ya. (1996). *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*. (Çev: M. Duranlı). Ankara.
- Bernştam, A.N. (1949). Noviye Nadpisi iz Sredney Azii. *Epigrafiika Vostoka*, II, Moskova-Leningrad.

- Berzovan, A & Padureanu, E. D. (2010). A Clay Pot with Tamga Signs Discovered at Şiria (Arad County). *Annales*, 12/2, Bucureşti.
- Bold, L. (2001). Orhun Yazısının Yeni Üç Anıtı Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, 2000, Ankara.
- Cengiznâme. (2009). (Haz. B. Şişman). Samsun.
- Czaplicka, M. (1918). *The Turks of Central Asia in History and Present Day*. Oxford.
- Enkhbat, A. ve Erdenebold, L. (Edt.) (2022). *Mongolın Ertniy Nuudelçidiyn Öv*. Ulaanbaatar.
- Enktör, A. (Red.) (2019). *Talın Höşööniy Tabihlın Ongon*. Ulaanbaatar.
- Eregzen, G. ve Chuluun, S. (Edt.) (2020). *Mongolın Rumi Biçigiyın Baqa Durşgal*, XII, Ulaanbaatar.
- Gömeç, S. Y. (1995). Oguz Tamgalarının Bazı Kazak-Türk Tamgalarıyla Karşılaştırılması. *Türk Kültürü*, 33/383, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2000). Kök Türk ve Uygur Tamgaları Üzerine Bir Deneme. *Türk Kültürü*, 38/442, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2018a). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. 4. Baskı, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2018b). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları*. 8. Baskı, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2021a). *Türk Destanlarına Giriş*. 4. Baskı, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2021b). *Kök Türk Tarihi*. 6. Baskı, Ankara.
- Gömeç, S. Y. (2021c). Kırgız Etnik Oluşumu ve Tarihlerinin İlk Devirleri. *Kökler*. C. II, İstanbul.
- Gömeç, S. Y. (2021d). Orkun Vadisindeki Büyük Kurgan ve Bilge Kagan Anıt Mezarlığındaki Tamgalı Balballar. *Uluslararası Orhon Yazıtları ve Türk-Mogol İlişkileri*, İstanbul.
- Gömeç, S. Y. (2022). Kazak Türklerinin Ortaya Çıkışları ve Tarihlerinin İlk Devirleri. *Yeni Türkiye*, Sayı 123, Ankara.
- Güllüdağ, N. (2015). Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3/6, İstanbul.
- Hunmygyn öv Soöl Uzşşgeleng*. (2011). Ulaanbaatar.
- Karatayev, O. K. (2002). Kırgızların-Oguzların (Türkmenlerin) Tarihi ve Etnik Bağları. (Aktaran: M. Kalkan). *MÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, Bışkek 2002.
- Kaşgarlı, Mahmud. *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*. (1986). C. I, (Çev: B. Atalay). Ankara.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, (2000). *Müsâmeretü'l-Abbâr*. (Çev: M. Öztürk). Ankara.
- Kızlasov, I. L. (1981). Noviye Materiali po Yeniseyskoy Runičeskoy Pismennosti. *Soyetskaya Tyurkologiya*, No 4, Baku.
- Kızlasov, L. R. (1965). Noviy Pamyatniki Yeniseyskoy Pismennosti. *Soyetskaya Etnografiya*, No 2, Moskova.
- Klyashorniy, S. G. (1978). Naskalniye Runičeski Nadpisi Mongolii. *Tyurkologičeskij Sbornik*, 75, Moskova.
- Kormuşın, I. V. (2001). Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının Bazı Özellikleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, 2000, Ankara.
- Kozlovskaya, V & Ilyashenko, S. M. (2018). Tamgas and Tamga-like signs from Tanais. *Zeichentragende Artefakte im Sakralen Raum*, Berlin.
- Mert, O. (2008). Öngüt Mezar Külliyesi ve Külliye de Bulunan Damgalar. *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Erzurum.
- Mincan, N. (1994). *Kazaktın Kıskaşa Tarihi*. Almatı.
- Mits, V. L. ve Mayko, V. V. (2001). VIII. - X. Yüzyıl Tavrika Türk Bulgarlarının Runik ve Damgavari İşaretleri Meselesi Üzerine. (Çev: R. Alimov). *TDAY-Belleten*, Ankara.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (1986). (Ter: A. Temir). 2. Baskı, Ankara.
- Mongol Nutag Dab Taub Soöln Durşgal*. (1999). Ulaanbaatar.
- Nemeth, J. (1967). Von, Die Köktürkischen Grabinschriften aus dem Tale des Talas in Turkestan. *Körösi Csoma Archivum*, Vol. II, (1926-1932), Leiden.
- Olkhovskiy, V. S. (2001). Tamgas (Function). *Historical and Archaeological Almanac*, No 7, Armavir.
- Orkun, H. N. (1936-1941). *Eski Türk Yazıtları*. C. I-IV, İstanbul.
- Reichert, S & Lkhagvadorj, M. (2022). Overlooked-Enigmatic-Underrated: The City Khar Khul Khaany Balgas in the Heartland of the Mongol World Empire. *Journal of Field Archaeology*, 47/6, London.
- Reşidüddin, Fazlullah. (2010). *Camii'ü't-Tevarih*. Selçuklu Devleti. (Çev: E. Göksu ve H. H. Güneş), İstanbul.
- Rogova, I. G. (2020). "M-Obrazaniye" Tamgi-Petroglifi Srednego Yeniseya: Opıt Tipologii i Hronologičeskoy Atributsii Znakov. *Teoriya i Arheologičeskib Issledovaniy*, 3/31, Barnaul.
- Rogozhinsky, A. E & Cheremisin, D. V. (2019). The Tamga Signs of the Turkic Nomads in the Altai and Semirechye: Comparisons and Identifications. *Archaeology Ethnology and Anthropology of Eurasia*, 47/2, Novosibirsk. doi: 10.17746/1563-0102.2019.47.2.048-059
- Süleyman er-Ravendî, (1999). *Râbat-üs-Sudür ve Ayet-üs-Sürür*. (Çev: A. Ateş). C. I, 2. Baskı, Ankara.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar*, 2. Baskı, Ankara.
- Şoroon Bumbagarn Bunhant Orşuulga*. (2018). (Zohiogçid: A. Oçir ve L. Erdenebold). Ulaanbaatar.
- Togan, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı*. İstanbul.
- Trofimov, A. A. (1993). *Drevnečuvaşskaya Runičeskaya Pismennosti*. Çeboksarı.
- Tryjarski, E. (1975). The Tamgas of the Turkic Tribes from Bulgaria. *Altäische Jahrbücher*, Band 47, Wiesbaden.
- Tryjarski, E. (1985). Die Runenartigen Schriften Südosteuropas. *Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaiica*, Band 19, Wiesbaden.
- Turan, O. (1945). Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması. *Belleten*, 9/35, Ankara.
- Useev, N. (2021). Moğolistan'daki Ulan Çuluut Yazıtları ve Eski Türklerde Yalın Kaya Kavramı. *Orhon Yazıtları ve Türk-Moğol İlişkileri*. Ed. İ.Şahin-E. Avirmed-G. K. Ercilasun, İstanbul.

- Vasilyev, D. D. (1980). Novaya Drevnetyurskaya Nadpis iz Tuvi. *Arkeologičeskiye Otkritiya*. 1979. Moskva.
- Vasilyev, D. D. (1983). *Korpus Tyurkskih Runičeskib Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*. Leningrad.
- Vasilyev, D. D. ve Çadamba, E. B. (1981). Drevnetyurkskiye Epigrafiçeskiye Pamyatniki iz dolin r.Uyuk. *Tyurkologičeskiy Sbornik*, 77, Moskva.
- Vdovchenkov, E. ve Pokutta, D. (2020). Some Remarks on New Directions in Social Archaeology of Early Nomads. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, Tom 41, Rzeszów.
- Voroniatov, S. (2014). Connections Between Central Asia and the Northern Littoral of the Black Sea: the Evidence from Objects with Tamgas. *Silk Road*, Vol. 12, Saratoga.
- Voytov, V. (1989). Onginskiy Pamyatnik. Problemy Kulturovedçeskoj Interpretatsii. *Soyetskaya Tyurkologiya*, No 3, Baku.
- Yatsenko, S. A. (2001). *Znaki-Tamgi*. Moskva.
- Yatsenko, S. A. (2013). Some Problems Related to Early Medieval Turkic Tamga-Sign Studies. *Signum*, Vol. I, Athens.
- Zahiru'd-din Nişaburî, (2018). *Selçuknâme*. (Haz: A. G. Fidan). İstanbul.
- Zotkina, L. V., Çarğınov, T. T., ve Soltobayev, O. A., (2019). Petroglifi Uşelya Gavyan (Batkenskaya Oblast, Kırgızstan). *Problemy, İstorii, Kultury*. 2. Bişkek.

EXTENDED ABSTRACT

As it is known, the origins of the seal (tamga) tradition go back to the ages before Christ, and today, especially the groups we call the Trans-Caspian Turks attach great importance to this. Some of these seals are inscribed on inscriptions, some on balbals that we can call tombstones, some on rocks, and some on animals. Tamga are special signs that express the individual or society in short. At this point, Turkish people have engraved these seals on everything that belongs to them, animate and inanimate. Although they are sometimes similar to each other, they are essentially all different. The seals, which have important Turkish cultural changes, reflect the world of thoughts of this nation and are the title deed documents of the assets owned by this nation. Since the beginning of history, Turks in a regular family and society structure have used seals, which have a kind of special signature, in order to reveal their differences. There are many seal materials in our archive, and we would like to state that we had great difficulty in classifying them. Many experts such as linguists, historians, archaeologists, folklorists, etc. who have worked on these issues have hundreds of publications in both books and articles. Some of these tamgas are engraved on written inscriptions, some on balbals that we can call tombstones, some on rocks, and some on animals. In conclusion, we believe that this research will at least be useful in terms of providing some raw materials for those who will work on this subject. Therefore, we have recorded in the margin of the figure the locations and names of about 250 seals that we think belong to ancient times. However, since most of the contemporary clan seals are found in genealogies, which are written sources, we did not do such a thing for them. When we analyze the remains of oral literature, we trace the seal tradition back to the oldest Oguz Kagan Epic. As everyone knows, here; "İrkıl Koca, while Oguz Kagan was alive, determined a name for each of the twenty-four sons of his sons, who were named Boz Ok and Üç Ok, and seals for each of them to be struck on their animals and properties. These twenty-four sons were the children of Oguz's main wives. Moreover, there were many sons born to second wives. They were also given the objects they deserved. After that, Oguz Khan's golden tent was established. And again we come across the saying that İrkıl Koca has identified everyone's bird of prey (ongun)". We learn what these Oguz seals (tamga) are like through different sources and Oguz-nâmes. In this study, we first tried to match the tamgas of the four tables in the text with those of the Oguz and then with the seal of some Turkish tribes living today. Then, the lists of the Kazakh, Kırgız, Türkmen, Karachay, Balkar, Crimean, Nogay and Bashkir Turks, which we took as examples from the Turkish World were given and compared. Most of these can be seen in archaeological and historical documents and have survived unchanged until today. As a result, we believe that this research will be useful in providing at least some raw materials for those who will work on this subject.